

profesora historické teologie na Teologické fakultě Papežské Lateránské univerzity, nazvané „Il Lateranense IV. Bilanci e prospettive“ (s. 401–416), najdeme řadu metodologických, hermeneutických a zejména teologických podnětů, odkazujících k tomu, jak zkoumat teologický kontext církevních koncilů středověku.

Náš příspěvek není vlastně recenzí, nýbrž spíše anotací, v níž bychom rádi upozornili na skutečnost, že medievalisté mají nyní k dispozici zevrubné informační kompendium (nejen) k teologickému kontextu Čtvrtého lateránského koncilu, obsahující takřka dvacet speciálních studií autorů z různých italských (převážně římských) univerzit, jejichž vliv bude ovšem poněkud omezen pouze na badatele vládnoucí alespoň trochu italským jazykem.

Petr Hlaváček

Marie FRITZOVÁ, Život za zdi. Sociální identita řeckokatolické komunity v Bajt Sáhúr, Plzeň 2017.

Kniha „Život za zdi“ je původní etnografií řeckokatolické komunity v Bajt Sáhúr. Kniha je rozpracovanou verzí disertační práce, kterou autorka obhájila na Katedře antropologie. I přes autorčiny neopominutelné přesahy do jiných disciplín je práce především antropologická (formou, zvolenými metodami, způsobem práce s daty atd.). Přestože právě zde použitá etnografická metoda a dlouhodobý pobyt v terénu je jakýmsi markerem oddělujícím disciplínu kulturní a sociální antropologie od sociologie a jiných příbuzných disciplín, sledujeme-li, co se publikuje v posledních letech, tato kniha v antropologickém tisku působí jako jeden z posledních dinosaurů. Stojí na velkých, silných nohách, to znamená, že má silný základ v ohromném množství hutných dat, založených na zúčastněném pozorování – tak odlišných od dat získávaných jiným způsobem. Dále vyniká tato práce svým objemem a je s ní obtížná manipulace, respektive nehodí se svou hloubkou k jednoduché komparaci a nelze na ní vystavit rozsáhlé disputaci citačních bratrstev, protože opět díky její hloubce chybí partner do diskuze, který by měl obdobnou zkušenost a obeznámenost s problematikou jako autorka. A za třetí kniha působí ve svém oboru (oboru, který si na dlouhodobém terénním výzkumu a zúčastněném pozorování skutečně zakládá - srov. Nešpor – Jakoubek 2004) jako blesk z čistého nebe.

Tématem autorčina výzkumu byla proměnlivá a situační identifikace palestinských křesťanů v kontextu soudobého vývoje. Zasazuje zkoumanou populaci do kontextu socioekonomických a politických vztahů Palestiny a Izraele, do kulturních vzorců tradiční a moderní společnosti, rysů vycházejících z arabské kultury a celkem složitých konfesionálních vztahů ve zkoumané oblasti. Tento přístup, viditelně inspirovaný Cliffordem Geertzem, se snaží zachytit proměny, kterými zkoumané společenství prochází. To, co je pro danou kulturu skutečně důležité, podle Geertze nezachytíme tím, že se zaměříme na statický popis kultury zastavený v čase, ale právě pokud se pokusíme pochopit kulturní reakce na vlivy okolí, a nutně v čase. Autorčin návratový výzkum zahrnuje období let 2009–2012. Vzhledem k tomu, že kontakt se zkoumaným terénem v praxi nikdy nekončí, zprostředkovaně čerpá i z korespondence z posledních let, kdy už v terénu fyzicky nebyla přítomna (zcela běžný důsledek terénního výzkumu).

Kniha se snaží detailně analyzovat situace, v nichž vyvstávají otázky jako: V jakých situacích převládá etno-národní identifikace nad konfesionální? Kdy je důležitější být

Palestincem než křesťanem? Za jakých okolností je aktivována taková identifikace, která má tu moc přeznačkovat identifikace předešlé či paralelní? (viz kapitola 4 a 5) Jak se daná populace vyrovnává s transgresí kategorií? (viz kapitola 6. 1. Sňatková politika). Autorka nutně sleduje jak procesy, které integrují, tak ty, které oddělují, procesy zahrnující pod jednoho jmenovatele, i definující a označující. Dále sleduje proměnlivost referenčních jednotek, to znamená, kdo jsme “my” nebo “kde a co” je náš domov v dané výzkumné situaci. Výsledkem je nenásilně pojatý obrázek koexistujících a situačně aktivovaných segmentárních identit, nebo snad lépe řečeno režimů identifikace, které se mohou v určité situaci vzájemně vylučovat, ale zároveň i vrstvit.

Čtenářsky atraktivní je rozhodně 4. kapitola, která nás seznamuje se současným aktérským chápáním tzv. první intifády (živelné palestinské povstání proti Izraeli v roce 1987). Intifáda jako důležité místo ve vzpomínkách pamětníků je momentem, který symbolicky stmeluje palestinské obyvatele napříč konfesními hranicemi. Vcelku očekávatelně je takový moment v paměti opředen značnou mírou romantizace, za obzvláště zajímavý však považují popisovaný revitalizační rámec těchto vzpomínek (s. 126). Intifáda a následně sociálně-politické události aktivovaly v pamětnících víru v den, kdy se sousedé, přátelé a příbuzní (“všichni lidé z Palestiny”) vrátí z diaspory a bude nastolen ideální řád a mír. Tato reakce na bezvýchodnou situaci útlu, v níž zkoumaná populace má jen velmi omezenou míru kontroly nad svým osudem (i osudem své referenční jednotky – zde “Svaté země”) připomíná podobná revitalizační hnutí, která jsou i zcela mimo křesťanský kulturní okruh (např. revitalizační hnutí Lakotů, známé pod názvem “tanec duchů”, nebo působení “Handsoma lake” mezi Irokézy).

Kapitola 5 nám poskytuje obrázek konkrétních situací, v nichž je aktivována sociální identifikace nebo naopak odstup. Velmi zajímavým momentem je část, kde autorka popisuje vztahy mezi jednotlivými křesťanskými denominacemi ve sledovaném městě. I přes sdílený východní rítus tak např. řeckopravoslavná a řeckokatolická církev na rituální úrovni ostentativně nespolupracuje a všechny snahy o spolupráci jsou systematicky narušovány aktivními obstrukcemi – strážci hranic. Zde můžeme krásně vidět, jak fungují sociální hranice. Spolu s Barthem tak můžeme tvrdit, že obsah jednotlivých kategorií nehraje roli. I přes velmi podobný obsah (provádění ritu, kulturní hodnoty žité každodennosti, jazyk atd.) jsou hranice mezi těmito dvěma celkem podobnými skupinami velmi ostře naryšované. Ve skutečnosti to, co hraje roli, je jen hranice sama. Navíc v případě řeckopravoslavné církve celou antipatii ještě příživuje efekt “zhrzeného milence” (neodpuštělné oddělení řeckokatolické církve od řeckopravoslavné v 18. století).

Je nutné ocenit autorčinu velmi transparentní práci se zdroji a citlivý přístup k informantům, k nimž nepřistupuje jako ke zdroji informací, ale jako k partnerům v diskusi. Její pozice v terénu při jednotlivých rozhovorech je vždy vysvětlena, a právě tyto komentáře z terénního výzkumu a nečekané situace, do kterých nás výzkum zpravidla staví, jsou často tím nejzábavnějším bodem textu. Autorka zcela boří představu terénního výzkumníka, který si do nebezpečného terénu musí zabalit hlavně klobouk, moskytiéru, léky proti úplavici a zbraň proti medvědům. Naopak naše dobrodružné představy o tom, jaké je to asi tam “u těch druhých” (v tomto případě v Palestině) jsou většinou mylné. Zkušená a ostřílená výzkumnice tak například ví, že zabalit je třeba hlavně boty na podpatcích a večerní šaty s výstřihem (na flitrech nešetřit!). Samotný výzkum, jak se dozvídáme, není jen vedení vážných rozhovorů s diktafonem v ruce, občas si musíte taky “umazat ruce” a upéct třeba řízky.

Jakkoliv mi přijde dílo Marie Fritzové přínosné, zajímavé a zábavné v jednom, poukazuje na jednu smutnou tendenci. Ačkoliv se nám knihovny neustále plní hromadou zářivě barevných publikací na křídovém pěkném papíře – publikací u nichž se můžeme jen ptát, zdali bylo něco takového skutečně nutné tisknout, objeví-li se takto pečlivý a svým způsobem unikátní počin, vyjde v měkké vazbě a bez jediného barevného obrázku. Okolnosti vydávání akademických publikací jsou mi známy, ale v tomto případě si nelze odpustit povzdech, jak by kniha byla hezká a působivá, kdyby fotografie pestrobarevných jídel a interiérů domu, stejně tak i grafy a mapky, byly přeci jen v barvě. Také je samozřejmě otázkou, proč takovýchto publikací či výzkumů není víc? Alespoň v oboru kulturní a sociální antropologie by se to očekávalo. Dnes používané, atraktivně znějící metody a přístupy jako focus groups, analýza diskurzu či policy analysis mají jedno společné, nejsou tolik “kontaminovány” kontaktem s lidmi, který tvoří základ etnografického přístupu a metody zúčastněného pozorování. Výzkumníci se snaží většinu vědecké práce prožít sami se svým monitorem, není to pohodlné ani méně pracné, je to však méně znepokojující. Lidské vztahy totiž nejsou uspořádané, jsou chaotické, neurované a mazlavé. Angličtina má pro všechny tyto významy krásné slovo “messy”. Kontakt s lidmi (zvláště dlouhodobý) není snadný, je “messy”. Můžeme tvrdit spolu s autorkou a Mary Douglas, že je bytostně nepřijemné vyrovnávat se s věcmi, které nejsou urované, očekávatelné a hlavně snadno zařaditelné. Jsem ráda, že se autorka tohoto úkolu nezalekla a nebála se “ušpinit si ruce”.

Gabriela Fatková

Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků, Praha 2016. 312 s.

Kniha Rákoska v dílně lidskosti je nejnovější publikací Pavly Vošahlíkové, české historičky, která se specializuje především na české politické a kulturní dějiny přelomu 19. a 20. století a momentálně se intenzivně věnuje problematice dějin všedního dne. V současné době přednáší na Filozofické fakultě a Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a je autorkou více než deseti knih a editorkou patnácti dílů Biografického slovníku českých dějin. Hned v první části knihy, v úvodu, který obsahuje podkapitoly nazvané Osvícenské reformy a reformátoři a Z kantora učitelem, autorka zmiňuje Jana Amose Komenského a jeho pokusy a návrhy na zlepšení školství. Ty však ztroskotaly, jelikož úroveň škol v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v dalších dědičných zemích rakouských Habsburků byla v 18. století opravdu špatná. Jako důkaz Pavla Vošahlíková přikládá výpověď jednoho městského učitele z doby kolem roku 1730. Dozvídáme se i o stavu českého školství počátkem sedmdesátých let 18. století od faráře Ferdinanda Kindermanna, známého pedagogického reformátora působícího v Čechách. Ten uváděl, že děti velmi často do školy nechodily a vyhýbaly se jí, jelikož neměly na placení školného, které činilo týdně 5-6 krejcarů. Jejich rodiče poté nepřítomnost dětí odůvodňovali různě. Například, že děti nemohou postrádat, že je potřebují, aby jim doma pomáhaly s prací. V zimě se vymlouvali na to, že nemají dostatek teplého oděvu, aby dítě mohlo do školy poslat. Co do počtu bylo škol velmi málo, a to jak ve městech, tak (obzvláště) na venkově. V té době bylo i postavení učitelů dosti žalostné, jejich prestiž a hmotné postavení ubohé. Ani vyučování nebylo nijak vynikající, do školy chodilo dětí poskrovnu, nucenou školní docházku neznal nikdo. Když už děti přišly, hlavy se jim plnily slovy, jež neznaly, rozum se učením nebystřil a učitel mnohdy